

Družina – temeljna celica družbe

Družina je praelica človeškega življenja in družbe. Prisotna je od kar obstaja človeštvo; bila je in je tudi danes središče družbe. Njena vloga se ne zmanjšuje, gre le za preoblikovanje – pluralizacijo njenih oblik, kar je posledica sprememb načinov življenja. Je nenadomestljiva in pomembna za posameznika, saj predstavlja prostor posameznikove zasebnosti in prostor, kjer se posameznik sprosti in razbremeni stresov okolja. *“Družina je nenadomestljiva in nepogrešljiva. Še več. Raziskave po vsem svetu jasno kažejo, da je prav motenost družinskih odnosov skupni imenovalec najbolj problematičnih negativnih pojavov, ki pestijo sodobne družbe, tudi našo... Pa vendar so po raziskavah družinske vrednote: družinska sreča, ljubezen, razumevanje s partnerjem in otroci, v samem vrhu vrednostne hierarhije naših ljudi.”* (Museum, 1995: 20)

Pod pojmom družina v ožjem smislu je bila včasih razumljena skupnost staršev – očeta in matere – ter njunih otrok. Danes pa zaradi pojava novih družinskih oblik takšna definicija ni več tako samoumevna in tudi ne več najbolj prevladujoča oblika družine v družbi. Na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve v Sloveniji je pod pojmom družina razumljena *“življenjska skupnost staršev in otrok. Predstavlja primarni socialni prostor, ki daje optimalne možnosti za emocionalni in socialni razvoj otrok, obenem pa nosi tudi odgovornost za njihovo blaginjo. Poleg tega pa ima tudi pomembno vlogo pri ohranjanju kohezije družbe in kot pomembna proizvodna in potrošniška enota vpliva tudi na gospodarski razvoj družbe”* (http://www.sigov.si/mddsz/doc/resolucija_druzina.pdf, 21.1.2005). Definicija je glede razumevanja družine precej ohlapna,

kar ji omogoča vključevanje kar največ oblik družin v okvir družinske politike.

V članku bom na kratko orisala družinske spremembe, ki so s t. i. družinsko pluralizacijo v precejšnji meri spremenile obliko družin in načine njihovega funkcioniranja. Nekateri so mnenja, da so pripeljale celo do krize družine. Družina danes se zelo razlikuje od družine nekoč, kot se tudi družba in način življenja danes razlikujeta od družbe in načina življenja nekoč. Mladi imajo danes povsem drugačen način življenja, povsem drugačne možnosti izobraževanja in zaposlovanja. Družina, materinstvo in očetovstvo ni več samoumevno in ni razumljeno kot nekaj, s čimer bi se samouresničevali in potrjevali v družbi. Vedno več se jih ne odloči za materinstvo in očetovstvo, a tisti, ki se, se za to odločijo z bolj polno odgovornostjo, kot so se za to odločali mladi nekoč, ko je bila takšna odločitev bolj samoumevna.

Družinska pluralizacija

Družina se je v zgodovini najbolj spremenjala s t. i. družinsko pluralizacijo, pod katero razumemo procese, kot so pluralizacija družinskih oblik, življenjskih stilov, spreminjanje in pluralizacija življenjskih potekov, spreminjanje družinskih vrednot in intradružinska pluralizacija (glej Švab, 2001: 80,81). Razlogi za te spremembe so družbene spremembe, med kateri so v sferi družine najpomembnejše množično zaposlovanje žensk in razmah potrošništva ter s sprememba vrednot in ideologij o družinskem življenju. Poleg teh pa še: pluraliziranje življenjskih stilov, deformalizacija zakonske zveze, nevezanost produkcije na zakonsko zvezo, večanje števila razvez, nove druž-

bene vloge očeta, nove percepcije otroštva, upadanje moške avtoritete v družini itn. (glej Švab, 2001: 42, 47). Kako ta pluralizacija poteka, nam kažejo nove družinske oblike, kot so istospolne družine, kohabitacije in enostarševske družine. Te oblike družin so *“na primer ravno tako organizirane v nuklearne oblike in strukture, a se vseeno štejejo za nove družinske oblike. Pa tudi nuklearne družine v modernističnem pomenu (heteroseksualni par in otroci) so lahko strukturno organizirane povsem drugače kot zapoveduje modernistični vzorec nuklearne družine”* (Švab, 2001: 43).

Množično zaposlovanje žensk je družinsko življenje najbolj zaznamovalo, saj mati ni bila več doma z otroki, ampak je večino dneva preživela na delovnem mestu. Sprva je bila zaposlitev ženske povezana predvsem z eksistenco, pozneje pa tudi z izobraževanjem in individualno neodvisnostjo. Spreminjala se je tudi vrsta zaposlitve, ki so jo opravljale ženske; sprva je bilo to predvsem nekvalificirano delo, danes pa vse več žensk zaseda vodilne položaje in prav tako kot moški delajo kariero. Družinsko življenje začnejo usklajevati s kariero, kar pa je vse prej kot lahko početje. Poleg ostalih sprememb na trgu delovne sile, se pojavlja tudi *“zahteva po neprekinjeni poklicni karieri. Ženske si v postmodernih pogojih zaposlovanja ne morejo več dovoliti prekinitve poklicne kariere zaradi materinstva, saj tvegajo popolno izključitev iz zaposlovanja ali v najboljšem primeru vrnitev na točko, kjer so kariero prekinile”* (Švab, 2001: 88). Današnja t. i. postmoderna ženska mora izbrati med družino in kariero. Če se odloči za kariero, trpi družina, če pa za družino, tvega s tem kariero ali celo zaposlitev, kar posledično pripelje do manjše neodvisnosti in nižjega standarda družine.

Fenomen potrošništva je danes sestavni del našega življenja, za katerega je značilno neskončno nizanje želja. Družina je osnovna celica potrošnje, mati znotraj nje pa glavna

potrošnica, ker je skrb za dom in družino v večji meri v domeni žensk. Včasih so bile družine glavne produkcijske enote, danes so pa potrošne. Množično potrošništvo je pripeljalo do tega, da marsikatera družina vidi svoj smisel v kopičenju materialnih dobrin, trpijo pa medosebni odnosi. Imeti postaja pomembnejše kot biti. Današnja potrošniška družba je usmerjena v zadovoljevanje trenutnih potreb in upošteva le posameznika in njegove individualne potrebe.

Spreminjajo se tudi vrednostne orientacije ter pojavljajo nove družinske ideologije. Ingelart (glej Švab, 2001: 90) imenuje najbolj očitne spremembe vrednostnih orientacij v obdobju zadnjih nekaj desetletij postmoderne obrat. Gre za obrat od vrednot za preživetje k vrednotam blaginje, od motivacije za doseg cilja k postmaterialistični motivaciji, za naraščanje poudarjanja individualne svobode in na drugi strani za zavračanje birokratske avtoritete. Nove družinske ideologije pa se nanašajo na novo očetovstvo, usmerjenost v otroka in njegovo blaginjo – protektivno otroštvo, razvoj novih reproduktivnih metod, v potrošništvo usmerjeno družbo itn. (glej Švab, 2001: 94).

Mladi in družina

V današnjem času občutnih sprememb družbenega življenja, ki se kažejo na področju izobraževanja, zaposlovanja, osamosvajanja in ustvarjanja družine, se mladi soočajo s številnimi problemi in pomembnimi izzivi, kako oblikovati svoje lastno družinsko življenje. Mladih je danes v svetu in še posebej v evropskih državah vse manj, in čeprav so t.i. zdrave mlade družine temelj razvoja in napredka družbe, se jim ne posveča dovolj pozornosti. Čeprav se po drugi strani poudarjajo možnosti mladih za dobro izobrazbo in informiranost, so nevarnost brezposelnosti in spremembe v načinu zaposlovanja v večji meri negativni dejavnik pri oblikovanju lastnih dru-

žin. Pomembno vlogo pa ima pri mladih tudi vrednostni premik v smeri individualizma in svobode izbire, torej k vrednotam, ki so bližje posamezniku in njegovemu osebnemu izkustvu, ne pa vrednot, ki se nanašajo na javno dobro.

Spremembe življenjskih stilov in vrednostnih orientacij so vidne v vrednotenju družinskega življenja, partnerskih odnosov in starševstva, ki postaja vse bolj odgovorno in načrtovano. K temu je poleg vse hitrejšega življenjskega ritma in vedno bolj poudarjenega karierizma največ pripomogel razmah kontracepcije. Spolnost in zakonska zveza nista več zavezani reprodukciji, ampak je na prvem mestu užitek. To je zelo tesno povezano z množičnim potrošništvom, ki sloni na neskončnem nizanju potreb in hedonizmu. Kontracepcija daje možnost izbire med otrokom in uživanjem, kar posamezniku povečuje občutek lastne svobode in moči. Z nadzorovanjem hormonov posega v svoje telo in ga povsem prilagodi svojim trenutnim željam

in potrebam. Ko pride do odločitve za otroka, je ta zavestna, saj otrok predstavlja enega izmed projektov v življenju.

Mladi se za poroko in starševstvo odločajo vse pozneje, saj se povprečna starost ženske ob prvem otroku vse bolj približuje tridesetemu letu. Gre za odlaganje starševstva, ki pogosto ni individualna izbira mladih, ampak jih v to silijo neugodne razmere za ustvarjanje družin. Razlogi za odlaganje starševstva so podaljševanje izobraževanja, problem zaposlovanja mladih, nerešena stanovanjska problematika, visoki stroški varstva otrok, nefleksibilnost delovnega časa, neustrezna davčna politika in neustrezne razmere na trgu delovne sile, ko je ženska zaradi konkurenčnosti prisiljena sklepati delovna razmerja, ki jo zavezujejo z nerojevanjem.

Kriza družine?

Mnenja o krizi družine so deljena in odvisna tudi od tega, kaj imamo v mislih, ko govorimo o družini. V krizi je prav gotovo t.i.

George Segal, *Plesalke*, mavec, model 1971, ulito 1982, Narodna galerija umetnosti, Washington.

nuklearna družina, pod katero razumemo življenjsko skupnost očeta in matere ter njunih otrok. Teh družin je iz leto v leto manj, še manj pa je družin, kjer sta starša poročena. Formalizirana zakonska zveza namreč izgublja svoj pomen in status v družbi. Vse več ljudi, zlasti mladih živi v zunajzakonskih partnerskih in družinskih skupnostih t. i. kohabitaciji¹ – vsaj do takrat, ko se rodijo otroci, mnogi pa tudi še potem.

Narašča število enostarševskih družin, zlasti materinskih, ki po rezultatih raziskav spadajo med socialno najbolj ranljive socialne skupine. V Sloveniji je bilo v letu 2004 enostarševskih družin 18,7 odstotkov (od tega je 2,6 odstotka očetovskih). Nekatere družine so enostarševske že od vsega začetka, ker partnerja ne živita skupaj, ali pa to postanejo zaradi razveze zakonske zveze. Čeprav število porok vse bolj pada, pa število razvez narašča. Leta 1990 je bilo sklenjenih 8517 zakonskih zvez oziroma 4,3 na 1000 prebivalcev, v letu 2002 pa 7064 oziroma 3,5 na 1000 prebivalcev, število razvez zakonskih zvez je bilo leta 1990 1858 oziroma 0,9 na 1000 prebivalcev, leta 2002 pa že 2457 oziroma 1,2 na 1000 prebivalcev. Zanimivo pa je, da večino razvez pričnejo ženske, in sicer kar 70 odstotkov vseh razvez.

Zelo pereč problem danes je nepriznavanje družine s strani družbe, kar je prav gotovo ena izmed posledic pomanjkanja življenjskega smisla. Družina ni deležna zadostne pozornosti in pomoči. To je vidno predvsem pri mladih družinah, saj jih večina vsaj nekaj časa živi pri starših ali sorodnikih. Mladi že preden si ustvarijo lastno družino (družino prokreacije), precej dlje živijo pri starših (v družini orientacije). Za to podaljšano bivanje pri starših, tudi po končanem študiju, so vzroki v ekonomski odvisnosti od staršev. Ta odvisnost se ne konča, tudi, ko si že ustvarijo svojo družino, čeprav si večina želi živeti v lastnem domu.

Mladi in starejši v Sloveniji cenijo in visoko vrednotijo partnersko ter družinsko življenje. Veliko jim pomeni zasebnost in varnost, ki jo iščejo v družinskem krogu. *“Družine postajajo izjemno pomembne predvsem v svojih podpornih, čustvenih in negovalnih dejavnostih, čeprav ne gre spregledati, da še zmeraj ostajajo izjemno pomembne tudi v ekonomsko-produktivnem smislu. V družinah se ustvarja ogromno nove vrednosti, zato še zdaleč ni res, da so družine le potrošne skupnosti. Mislim, da pomen družin narašča, saj ljudje daleč najbolj zaupajo najbližjim družinskim članom.”* (Rener, 2004: 4,5).

Vloga družine nekoč in danes

Družina je bila včasih gospodarsko in družbeno samostojna celica, ki je zadostovala sama sebi. To je veljalo predvsem za podeželske družine, saj je bila družina hkrati tudi produkcijska in vzgojna enota. Štela je precej več članov, ki so ponavadi pripadali trem generacijam. Večgeneracijskost je bila pomemben dejavnik pri prenosu znanja in izkušenj na mlajši rod. Središče in težišče družine je bilo v domači hiši, ob domačem ognjišču, kjer je vladala avtoriteta staršev, predvsem očeta. Družina je bila dokaj zaprta enota s trdnimi pravili in normami, ki se niso spreminjale, ampak so se ohranjale iz roda v rod.

Danes prevladujejo jedrne družine; skupnost zakoncev oziroma staršev in otrok. Težišče družine ni več v domači hiši, temveč zunaj doma, ker se večji del aktivnega življenja preživi zunaj doma. Odnosi so bolj demokratični, družine so vse bolj postavljena na nivo prijateljstva, avtoriteto očeta nadomešča t.i. novo očetovstvo, v ospredju je zakon, družina pa v ozadju. Model družine se v današnji postmoderni dobi spreminja, govorimo o t.i. novodobnih skupnostih, med katere štejemo: enoroditeljske družine, zakonce brez otrok, dopolnjene družine, zunajzakonske družine, razširjene družine, družine sestav-

Jean Arp, **Srajčni prsni in vilice**, 1924, poslikan les, Narodna galerija Avstralije, Canberra.

ljene iz različnih zakonov, družine v ločenih gospodinjstvih, homoseksualne skupnosti.

Danes je družina skrčena na intimnost, privatnost, čustveno povezanost, ki se nanaša na romantični ideal ljubezni in na praktično skrb za preživetje. Vedno bolj se poudarja individualizem, samozadostnost posameznika in samouresničevanje. Takšno obnašanje Giddens imenuje pristno ali čisto razmerje, ki *“se nanaša na razmere, v katerih posamezniki vstopajo v družbene odnose zavoljo samih sebe oziroma zavoljo tega, kar lahko iz takšnega odnosa pridobijo. Pristno razmerje obstaja le v toliko, v kolikor prinaša zadovoljstvo obema partnerjema”* (Giddens, 1992:58). Pristno razmerje velja za vse vrste intimnih partnerskih razmerij; lahko se poljubno ustvarja in propada, dokler ni otrok. Vzporedno z razvojem tovrstnega razmerja poteka tudi razvoj plastične seksualnosti, ki se realizira z ločitvijo seksualnosti od reprodukcije (nosečnosti in rojevanja), ter transmutacija romantične lju-

bezni, ki se pod pritiskom ženske seksualne emancipacije in avtonomije fragmentira in razvija v sotočno ljubezen, aktivno in pogojno ljubezen, ki stoji v nasprotju z romantično ljubeznijo, ki je pojmovana kot ljubezen za vedno (glej Giddens, 1992: 61).

Dejstva navedena v prejšnjem odstavku že kar sama kažejo na to, da ob prisotnosti takšnih pojavov v družbi ne more biti prav veliko otrok. Evropsko prebivalstvo se vse bolj stara, v nekaterih državah, in med njimi je na žalost tudi Slovenija, pa že izumira. Povprečno število živorojenih otrok na žensko v Sloveniji je 1,21, kar je odločno premalo za ohranitev naroda. Naravni prirast je bil leta 1990 še pozitiven, in sicer 1,9, leta 1995 je bil 0,0, leta 2000 pa je že dobil negativni predznak -0,2. Leta 2004 je znašal -0,6. Številke dovolj nazorno kažejo, da so potrebne čimprejšnje spremembe predvsem pri reševanju problemov, s katerimi se soočajo mlade slovenske družine. Mlade je potrebno spodbuditi k čimprejšnje-

mu končanju šolanja, jim omogočiti stanovanja in zaposlitev, kar bo pripomoglo, da se bodo lahko prej odločili za otroka.

Sklep

V petdesetih letih, ko so prevladovala moderne nuklearne družine, je bila pluralizacija družinskih oblik že prisotna v obliki enostarševskih družin, vendar bile take družine stigmatizirane, še posebej, če je šlo za neporočene ali razvezane matere z otroki. Danes so enostarševske družine povsem sprejete, kar je zelo pozitivno. Ni pa pozitivno dejstvo, da vse bolj prevladujejo bodisi zaradi vse večjega števila razvez bodisi zaradi neporočanja, ker se neporočenost po finančni plati bolj splača.

Čeprav so spremembe družinskih oblik in načinov funkcioniranja družin posledica širših sprememb v družbi, so prve prinesle s sabo kar precej negativnih posledic, ki se kažejo v porastu kriminala, otopelosti, pomanjkanja smisla življenja, razvajenosti itn. Idealna oblika družine je še vedno nuklearna družina (razumljena kot skupnost staršev – očeta in matere – ter njunih otrok), ki pod pogojem, da so odnosi v družini zdravi, lahko prav gotovo otrokom nudi največ. Dvostarševske družine imajo tudi višji materialni status, saj en povprečni družinski dohodek danes pogosto le s težavo omogoča kaj več, kot le zadovoljitev najbolj osnovnih potreb.

Družina se v svojih spremenjenih oblikah prilagaja množični družbi, kjer se vse odvija vse bolj hitro, kjer je življenje vse bolj le pehanje za dobrinami, ki zadovoljujejo naše potrebe in želje, ki se nizajo do neskončnosti, kjer je na prvem mestu posameznik in šele nato ožja skupnost. *“Ne spreminja se le družinsko življenje, ampak tudi njegove percepcije*

in pomeni. Družina je bila v modernistični perspektivi izenačena z zasebnostjo oziroma zasebnost je bila izenačena s posebno družinsko obliko – nuklearno družino... V postmodernosti gre za premik od enopomenskega definiranja družine (nuklearna družina) v smer razširjanja definiranja družine kot zasebnosti” (Švab, 2001: 50). V ospredju je zasebnost, intimnost, domačnost, individualnost, ki prevladuje pred materinstvom in očetovstvom in mislijo na otroka. Nas pa tovrstno pehanje in takšni življenjski ideali ne zadovoljujejo, ampak nas pogosto puščajo prazne, ker smisel ni v imeti, ampak v biti in podarjati se.

Literatura:

- Giddens, Anthony (1992): *The Transformation of Intimacy*. Cambridge: Polity Press.
 Lukas, Elisabeth (1993): *Družina in smisel*. Celje: Mohorjeva družba.
 Musek, Janek (1995): *Ljubezen, družina, vrednote*. Ljubljana: Educy.
 Rener, Tanja (2004): “Huda bolečina ločitve”. V: *Ljubljanski žurnal*, letn. 2005, št. 3/5. Tjedenski žurnal. Ljubljana, 4, 5.
 Švab, Alenka (2001): *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče
 Švab, Alenka (2002): “Nove družine – nove in stare ideologije?”. V: *ČKZ - Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, letn. XXX, št. 207/208. Ljubljana: ŠOU, 75 – 77.
 Zavrl, Nataša (1999): *Očetovanje in otroštvo*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče
 (1993) Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike. Dostopno na: http://www.sigov.si/mddsz/doc/resolucija_druzina.pdf, 21.1.2005.
 (2004) *Slovenija v številkah*. Statistični urad Ljubljana: Republike Slovenije.

* Tujka kohabitacija izhaja iz lat. izraza cohabitatio “skupno bivanje”. Primarni pomen tujke je preprosto “skupno bivanje, sobivanje”, vendar lahko pomeni tudi “spolno združitve” oz. posledično “skupno bivanje (npr. v izvenzakonski skupnosti)”.